

سخن ناشر

وقوع انقلاب شکوهمند اسلامی ایران در کنار ثمرات فزاینده‌ای که در فضای اجتماعی سیاسی داشت، از سویی موجب شد پرسش‌های جدید و گسترده‌ای در ابعاد مختلف دین و زندگی دینی مطرح شود. در واقع این پرسش‌ها زمینه را برای به سخن درآوردن متون دینی در ابعاد مختلف خود، فراهم کردند. از سوی دیگر، حضور فقیه سترگ، حکیم متأله و عارف کامل، امام خمینی رحمته‌الله علیه در رأس حاکمیت انقلاب اسلامی و طرح مسائل عرفانی توسط ایشان، موجب اقبال حوزه‌های علمیه و مراکز علمی به عرفان اسلامی و در نتیجه بسط اندیشه عرفانی شد.

با این حال، یکی از پرسش‌های مهم این بود که چگونه میان مفاهیم بلند عرفانی و سبک زندگی انسان امروزی می‌توان جمع نمود؟ اساساً در زیست عرفانی چنین جمعی مقدور و مطلوب است؟ به تعبیر دیگر، آیا می‌توان برای انسان امروزی سلوک اجتماعی به معنای ناب عرفانی داشت، به‌گونه‌ای که شخص هم به لحاظ نظری و هم به لحاظ عملی،

زیست عرفانی داشته باشد؟ این پرسش و پرسش‌هایی از این دست، منشأ شکل‌گیری پژوهش‌هایی در حوزه عرفان اسلامی شده است و البته این فضا تا رسیدن به نقطه‌های بایسته فاصله‌ای جدی دارد.

اثر حاضر به قلم فاضل گرامی، دکتر سعید ریحانی در همین فضا گام برداشته و تلاش نموده است «عرفان کاربردی» را به عنوان شاخه جدیدی در حوزه عرفان اسلامی معرفی نموده و با زاویه‌ای ویژه کنکاش نماید.

انتشارات آل‌احمد ع.ا.ع. از زحمات ایشان کمال تشکر را دارد و امیدوار است این اثر بتواند زمینه پژوهش‌های بعدی و گسترده‌تر را برای پژوهشگران فراهم نماید؛ ان شاء الله تعالی.

محمد جواد رستمی

مدیر انتشارات آل‌احمد ع.ا.ع.

و اما تقدیم...

در بساط ما جاماندگان از قافله خوبانش،

غفلت زدگان از شوق وصالش،

متاعی نیست لایق تقدیم مقامش،

«اللَّهُمَّ إِنَّا نَشْكُو إِلَيْكَ فَقَدْ نَبَيْتَنَا وَغَيْبَةَ وَلِيِّنَا»،

و یاد باد امام خمینی علیه السلام آن عارف بزرگ که احیاگر اسلام ناب بود و با
مجاهدت هایش عرفان اسلامی را در عرصه های خلوت و جلوت پدیدار نمود.

فهرست اجمالی

۱۵	مقدمه
۲۱	فصل اول: کلیات
۱۰۱	فصل دوم: ماهیت و مختصات معرفتی عرفان کاربردی
۱۱۹	فصل سوم: مبادی تصویری
۱۵۷	منابع
۱۷۹	چکیده

فهرست تفصیلی

۱۵

مقدمه

فصل اول

کلیات

۲۳

۱. عرفان

۲۳

لغت شناسی

۲۷

اصطلاح شناسی

۳۲

رابطه تصوف و عرفان

۳۷

علم عرفان اسلامی

۳۹

عرفان نظری و عرفان عملی

۴۴

ترابط عرفان عملی و نظری

۴۴

تأثیر عرفان عملی بر عرفان نظری

۴۶

تأثیر عرفان نظری بر عرفان عملی

۴۸

خاستگاه عرفان اسلامی

۵۲

تجربه عرفانی

۵۴	شاخصه‌های تجربه عرفانی	
۵۸	تفاوت تجربه دینی با تجربه عرفانی	
۶۰	فرآیند تحقق تجربه عرفانی	—
۶۱	انواع تجارب عرفانی	—
۶۲	معنویت	—
۶۶	نسبت عرفان و عقل	—
۷۲	نسبت عرفان و دین	—
۸۰	نسبت عرفان و تربیت	—
۸۳	نسبت عرفان و اخلاق	—
۸۷	۲. کاربرد	—
۸۷	منطق کاربردی	—
۸۸	اخلاق کاربردی	—
۸۹	فلسفه کاربردی	—
۹۰	کلام کاربردی	—
۹۲	انسان‌شناسی کاربردی	—
۹۳	جامعه‌شناسی کاربردی	—
۹۵	قسیم کاربردی	—
۹۶	وجوه سلبی	—
۹۶	۱. فایده بخشی و اثربخشی؛	
۹۶	۲. عملی بودن؛	
۹۷	۳. عمومی بودن؛	
۹۸	۴. اجتماعی بودن؛	
۹۸	۵. ابزاری بودن؛	
۹۹	وجوه اثباتی	—

فصل دوم

ماهیت و مختصات معرفتی عرفان کاربردی

- ۱۰۳ — ماهیت عرفان کاربردی
- ۱۰۵ — مختصات معرفتی عرفان کاربردی
- ۱۰۵ — اهداف معرفتی عرفان کاربردی
- ۹۸ — ضرورت طرح ایده عرفانی در قالب یک دانش
- ۹۸ — کاربردی بودن
- ۹۹ — وابستگی در تعیین
- ۹۹ — پسینی بودن عرفان کاربردی
- ۱۱۰ — مخاطب انسانی
- ۱۱۰ — زبان عرفان کاربردی
- ۱۱۰ — میان رشته‌ای
- ۱۱۲ — قلمرو عرفان کاربردی
- ۱۱۴ — منابع عرفان کاربردی
- ۱۱۶ — جایگاه عرفان کاربردی

فصل سوم

مبادی تصویری

- ۱۲۲ — اعیان ثابت
- ۱۲۴ — ریاضت
- ۱۲۸ — عشق و محبت
- ۱۳۱ — نتایج تحلیل ارائه شده از حب:
- ۱۳۴ — انواع عشق در انسان
- ۱۳۵ — کرامت
- ۱۴۰ — کشف و شهود

۱۴۲

۱۴۶

۱۴۹

۱۵۰

۱۵۰

۱۵۴

۱۵۷

۱۷۹

انواع مکاشفه —

قبض و بسط —

اقسام قبض —

اسباب قبض —

سالک و مجذوب —

سخن پایانی —

منابع —

چکیده —

مقدمه

دین اسلام ناظر به ساحت‌های وجودی انسان، دارای ابعاد متعددی است تا از این رهگذر هدایت جامع انسان به سوی کمال و سعادت تحقق یابد. بعد باطنی و ملکوتی انسان به عنوان بعد اصیل آن از یک سو و دیرپایی و فراحسی بودن آن از سوی دیگر اهمیت توجه به این بعد را دو صد چندان می‌نماید. انسان همواره به سوی معنویت گرایش داشته و امور مادی، تجدد و مدرنیته با تمام دل‌مشغولی‌ها و دستاوردهای رفاهی خود نمی‌تواند این گرایش و سمت و سوی معنوی نهاد آدمی را از بین ببرد؛ ظهور انواع عرفان‌ها، جریان‌ها و جنبش‌های نوپیدای سکولار و غیر سکولار، پایا و غیر پایا، دلیلی بر توجه انسان معاصر به این نیاز اصیل و فطری می‌باشد. زبانه کشیدن این اشتیاق معنوی و وجد روحانی به ویژه برای نسل جوان، قرین فرصت‌ها و تهدیداتی خواهد بود؛ از جمله فرصتی برای عرضه و معرفی صحیح، عالمانه و همه‌جانبه عرفان اسلامی به عنوان عرفان صادق و راهگشا در میان عرفان‌واره پرزرق و برق کاذب و تهدیدی برای صاحب‌نظران و اندیشه‌وران از جهت کوتاهی‌های احتمالی در عرصه معرفی عرفان اصیل اسلامی و جذب و گرایش جوانان به عرفان‌های بدیل جعلی یا انحرافی.

• درآمدی بر عرفان کاربردی •

اغتنام فرصت اشاره شده می‌بایست با تکیه بر میراث عرفان اسلامی و بهره‌مندی از حوزه‌های ثبوتی و اثباتی آن، قرین با نوآوری در سبک و روش تبیین باشد. زندگی انسان‌های عصر جدید در کنار رویارویی با انواع ایسم‌های غربی و شرقی، عرفان‌ها، معنویت‌ها و سبک‌های جدیدی از زندگی با تسلط تبلیغاتی خود، دارای پیچیدگی‌ها و ملاحظات فراوان با ظهور مسایل جدیدی شده است که نمی‌توان با صرف بیان مباحث ثبوتی و اثباتی عرفان اسلامی بدون بازخوانی و تطبیق با شرایط و مقتضیات دنیای کنونی جایگاه حقیقی، نقش و ظرفیت راهگشای عرفان اسلامی به عنوان بعد باطنی دین را بازیافت؛ از همین رو ضرورت طرح مباحثی در مجموعه عرفان اسلامی با عنوان «عرفان کاربردی» رخ می‌نماید که در واقع از طریق تبیین چگونگی کاربردی سازی عرفان اسلامی، با نظر داشت اقتضای خاص حوزه‌ها و شرایط فکری و عملی انسان‌های عصر جدید به استخراج و ارائه راهکارهای نظری و عملی از منظر عرفان اسلامی می‌پردازد. جهت تحقق و شکل‌گیری روشمند مباحث علمی «عرفان کاربردی» در قالب مسایل عرصه‌های مختلف، در ابتدا نیازمند پژوهشی بیرونی و کلان هستیم که نوشتار حاضر خود را متصدی این امر دانسته و برخی از مسأله‌های اصلی این حوزه بررسی خواهد شد. و مشتمل بر مسأله‌های اصلی و کلان این حوزه می‌باشد. عرفان نظری و علم عرفان عملی از جمله دانش‌های اسلامی هستند که در سپهر مطالعات دینی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار می‌باشند؛ اما باید اذعان نموده که این مجموعه عظیم دانشی تاکنون به گونه‌ای درخور مورد توجه قاطبه اندیشمندان علوم انسانی قرار نگرفته است. نتیجه این بی‌توجهی، محرومیت انسان معاصر از ظرفیت‌های نگرشی، گرایشی و عملی عرفان اسلامی است. با توجه به ضرورت اشاره شده نوشتار حاضر با روشی تحلیلی و نظری، ایده «عرفان کاربردی» را جهت بررسی آثار و پیوست‌های مجموعه دانشی عرفان اسلامی - اعم از نظری و عملی - در مسأله‌های انسان معاصر می‌داند.

نظر به اهمیت و ضرورت پیش گفته ارائه ایده عرفان کاربردی، تنها در قامت دانشی مستقل خواهد توانست مفید اهداف باشد. «عرفان کاربردی» با روش مطالعات میان رشته‌ای و البته در بستر دانشی عرفان اسلامی به تبیین سبک زندگی توحیدی منجر می‌گردد. جایگاه نوشتار پیش‌رو عبارت است از سرآغاز مطالعات میان‌رشته‌ای متعددی که تحت عرفان‌های مضاف قابل پیگیری خواهند بود؛ به طور کلی وجه همت این نوشتار، مباحثی است که امروزه محققین، بررسی این سنخ از مباحث پیرامون امری را فلسفه آن مباحث می‌نامند؛ تلاشی که سرآغاز و مقدمه‌ای خواهد بود برای ورود عالمانه و نظام‌مند به مسایل و بررسی‌های درونی «عرفان کاربردی».

با توجه به جست و جوی صورت گرفته در منابع و مدارک علمی، اعم از برخی مقالات و پایان‌نامه‌های موجود در ایران داک، نور مگز و پورتال علوم انسانی پیرامون موضوع مورد نظر، تحقیقی یافت نشد، بر این اساس با عنوان «عرفان کاربردی» و با چنین دغدغه و مسأله‌ای، تحقیقی صورت نگرفته و این تلاش گام نخستین در راستای تاملات کاربردی در حوزه عرفان اسلامی محسوب می‌گردد.

در گذشته عارفان مسلمان آثاری با عنوان فتوت‌نامه و جوانمردی به یادگار گذاشته‌اند که می‌توان آن‌ها را از اولین گام‌ها برای کاربردی سازی عرفان تلقی نمود. و در همین راستا شاهد تدوین رساله‌هایی مختص اصناف و حرفه‌هایی از قبیل شاطران، خبازان، قصابان و... هستیم.^۱ در حال حاضر نیز هر چند شاهد پژوهش‌هایی در برخی از حوزه‌های اجتماعی هستیم که درصدد تبیینی عرفانی در ساحت سیاست هستند؛^۲ اما در هیچ یک نگاهی همه‌جانبه و جامع نگر به فرآیند کاربردی سازی عرفان به مثابه یک رویکرد، صورت نگرفته

۱. رسایل جوانمردان، با تصحیحات و مقدمه دکتر مرتضی صراف.

۲. همچون کتاب فلسفه عرفان سیاسی نوشته بهرام دلیر

• درآمدی بر عرفان کاربردی •

است، و از سویی دیگر محور اصلی پژوهش حاضر، نگاهی بیرونی به «عرفان کاربردی» به عنوان یک شاخه از مجموعه عرفان اسلامی است که موضوع آن، خود فرآیند کاربردی سازی عرفان است که صد البته جهت تحقق عالمانه، منسجم و نظام مند تاملات درونی و مسأله محور عرفان کاربردی، دارای ضرورتی اجتناب ناپذیر است.

با توجه به توضیحات ارائه شده باید اذعان نمود که جستار حاضر به تأسیس و طرح نظریه کاربردی سازی عرفان اسلامی پرداخته است و از این رواز مشابهت عاری است؛ اما پرواضح است این نوشتار در میان تحقیقات صورت گرفته در فضای اخلاق کاربردی و فلسفه عرفان رشد و نمو یافته است؛ در این خصوص می توان به تحقیقات زیر اشاره نمود:

اخلاق کاربردی (چالش ها و کاوش های نوین در اخلاق عملی)^۱، اخلاق کاربردی^۲، اخلاق کاربردی^۳، اخلاق کاربردی (ماهیت، روش ها و چالش ها)^۴، چپستی اخلاق کاربردی^۵، کتاب شناخت اخلاق اسلامی^۶، فلسفه عرفان^۷، درآمدی بر فلسفه عرفان^۸، فلسفه عرفان (ماهیت و مؤلفه ها)^۹، فلسفه عرفان^{۱۰}،

-
۱. جمعی از نویسندگان، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
 ۲. برندا آلموند، مترجم حامد حاجی حیدری، شماره ۹. مجله راهبرد توسعه، بهار ۱۳۸۶
 ۳. دیوید آچارد؛ کاسپرلیپر-راسموسن؛ مترجم محمد جواد موحدی، مجله اخلاق، شماره ۱۸، تابستان ۱۳۹۴
 ۴. زهرا خزاعی، مجله پژوهش های فلسفی کلامی، شماره ۳۳، پاییز ۱۳۸۶.
 ۵. احمد حسین شریفی، مجله معرفت اخلاقی، شماره سوم، تابستان ۱۳۹۰.
 ۶. جمعی از نویسندگان، انتشارات پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی
 ۷. دکتر سید یحیی یشری، انتشارات بوستان کتاب.
 ۸. محمد فنایی اشکوری، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام
 ۹. علی فضلی، انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی
 ۱۰. ریچارد جونز؛ ترجمه و نقد علیرضا کرمانی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

عرفان و فلسفه^۱، مبانی و فلسفه عرفان نظری^۲، فلسفه عرفان نظری^۳، فلسفه عرفان عملی^۴، فلسفه عرفان در اندیشه استاد مطهری رحمته الله علیه^۵. پژوهشی در فلسفه عرفان^۶.

در این مجال با احترام و سپاس بیکران برخورد لازم می‌دانم از زحمات ارزشمند تمامی اساتید گرانقدر و ناظران علمی که در مسیر تدوین این اثر راهنمای راه حقیر بودند صمیمانه قدردانی نمایم؛ استاد وحید واحد جوان گام به گام حضوری موثر داشته و تذکرات‌شان راهگشای حقیر بود؛ استاد بهروز محمدی منفرد، استاد قادر فاضلی و استاد قربان علمی با نکات ارزشمند و عالمانه خویش موجب اتقان اثر حاضر گردید؛ همچنین از زحمات مسئولین انتشارات آل احمد رحمته الله علیه که برای انتشار این اثر تلاش وافر نمودند کمال تشکر و قدردانی را دارم.

به راستی باید اذعان نمود کاستی‌ها و نارسایی‌های اثر حاضر تنها برعهده نویسنده بوده و امید که لطف و مغفرت درگاه الهی مشمول حال حقیر گردد.

اللهم وفقنا لما تحبّ وترضی

سعید ریحانی

-
۱. والترت. استیس؛ ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی، انتشارات سروش
 ۲. علی امینی‌نژاد، علیرضا کرمانی، مهدی بابایی، انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه با همکاری مرکز پژوهشی دایرة المعارف علوم عقلی اسلامی
 ۳. محمد فنایی اشکوری، حکمت اسراء، شماره ۵، پاییز ۱۳۸۹.
 ۴. محمد فنایی اشکوری، حکمت اسراء، شماره ۳، مهر ۱۳۹۰.
 ۵. محمد جواد رودگر، قیسات، شماره ۸۳، بهار ۱۳۹۶.
 ۶. محمد مهدی گرجیان، قیسات، شماره ۵۴، زمستان ۱۳۸۸.